

Diyarbakır İçkale Müze Kompleksinin Restorasyon Sonrası Koruma Açısından Değerlendirilmesi

Arş. Gör. Dilan KAKDAŞ ATEŞ

Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim dalı, Diyarbakır

Dr. Öğr. Üyesi Gülin PAYASLI OĞUZ

Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim dalı, Diyarbakır

ÖZET

Tarihi yapılarda korumanın sağlanabilmesi için en iyi yöntem yapının tekrar kullanılmasını sağlamaktır. Kültür varlıklarının gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için yapılara uygun bir fonksiyon kazandırılması gerekmektedir. Fonksiyon kazandırılırken yapının özgünlüğünün korunması ve kent yaşamında yer edinmesi hedeflenmektedir. Diyarbakır'ın ilk yerleşim alanı olan "Amida Höyüğü"nü de içinde barındıran İçkale bölgesi uzun süre kentin idari ve yönetim birimi görevini görmüştür. Günümüzde işlevini yitirmiş olan yapılara yeni işlev verilerek İçkale Müze Kompleksi'ne dönüştürülmesinin mimari ve toplumsal açıdan kente kattığı değerler analiz edilmiştir. Çalışmanın ortaya konulmasındaki amaç; restorasyonu yapılarak yeni işlev kazandırılan yapıların koruma kavramı çerçevesinde değerlendirilmesidir. Yöntem olarak; koruma kavramı, koruma sonrası değerlendirme, tarihi yapılara yeni işlev verilmesi, tarihi yapılara müze işlevi verilmesi gibi konuların araştırmasının yapılarak bu doğrultuda değerlendirilen örnekler incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Diyarbakır, İçkale, Müze, Sürdürülebilirlik, Yeniden İşlev

ABSTRACT

The best way to ensure conservation in historic buildings is to refunction the structure. In order to transfer the cultural assets to next generations, it is necessary to provide a function appropriate to the structures. It is aimed to preserve the authenticity of the structure and gain a place in the city life. The first area of Diyarbakır, "Amida Höyüğü" has also served as the administrative unit of the city for a long time. Nowadays, functions that have lost their function have been analyzed and the values added to the city by the architectural and social aspects have been analyzed. The aim of the study; restoration of the structure of the structure of the new function is to be evaluated within the limit of the concept of conservation. As a method; the concept of conservation, post-conservation evaluation, giving new functions to historical buildings, giving museum functions to historical buildings were examined and samples evaluated in this direction were examined.

Keywords: Diyarbakir, Ickale, Museum, Sustainability, Refunction

1.GİRİŞ

Kültürel mirasın bir parçası olan tarihi yapılara yeniden işlev kazandırılarak yapıların alternatif kullanım işlevi ile karşımıza çıkması sağlanmaktadır. Mevcut yapının özgünlüğünü bozmadan, mekânsal ve yapısal özellikleri ile örtüşecek boyutta işlev kazandırmak gerekmektedir. Tarihi yapıların yeniden işlev için değerlendirilmesi yapılırken çevresi ile tanımlı, uyumlu, sürdürülebilir ve erişilebilir olmasına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda, tarihi yapılara yeni işlevler verilmesindeki temel aşama doğru koruma kararlarının uygulanmasıdır. Günümüzde özgün işlevini yerine getiremeyen tarihi yapılar için en uygun koruma yöntemlerinden biri yapıyı müzeye dönüştürerek korumaktır. Tarihi yapıyı müzeye dönüştürerek toplumun mekânsal hatırlatma çerçevesi oluşturulmuş olur. Tarihi yapının müzeye dönüşme aşamasının; yapının özgünlüğüne zarar vermeden, minimum müdahale ile yapılması gerekmektedir. Farklı tarihsel döneme

tanıklık eden Diyarbakır kenti, uzun zaman periyodunda uygarlıkların yönetim merkezi görevini üstlenmiştir. Tarihi süreç içerisinde yaşamın Suriçi'nde geçtiği Diyarbakır kentinin İçkale bölgesi yönetim merkezi birimlerinin bir arada bulunduğu bir idari merkez görevi görmüştür. Süreç içerisinde kentin yönetim merkezi birimleri gelişen yeni alanlara aktarılmıştır. İçkale de bulunan yönetim yapıları özgün işlevini yitirmiştir. Bu yapıların geleceğe taşınması amacı ile İçkale 'de restorasyon çalışmaları yapılarak "müze kompleksi projesi" oluşturulmuştur. "İçkale Müze Kompleksi" adını alan proje kapsamında 9 tarihi binaya yeniden işlev verilerek korunması sağlanmıştır.

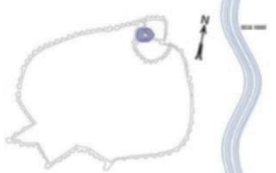

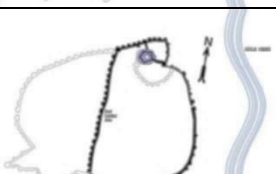

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada izlenen yöntem olarak kaynak araştırması yapılmış tarihi yapılara yeni işlevler verilmesi üzerine örnekler araştırılmış ve alan bu doğrultuda ele alınmıştır. Eski-yeni işlev, yeni işlev sonrası değerlendirme yapılması, koruma kavramı ve tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişiklikler, koruma yöntemlerinin uygulanması, müzeye çevrilen yapıların çevreyle ve toplumla olan uyumu konularında araştırmalar yapılarak Diyarbakır İçkale Müze Kompleksinin restorasyon sonrası koruma açısından değerlendirilmesi ele alınmıştır.

3. İÇKALE'NİN TARİHSEL SÜREÇTEKİ GELİŞİMİ

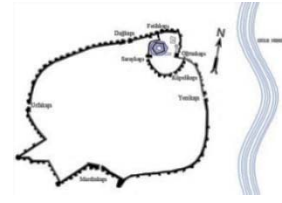
İçkale bölgesi, konum olarak Dicle nehrinin yaklaşık 100 metre yukarısında bulunmaktadır. M.Ö.3000 de oluşumuna başlanmış ve Romalıların sur duvarlarını örmeleriyle İçkale tam olarak sınırlandırılmıştır (Tablo 1). Tarih boyunca sürekli yönetim merkezi görevi gören İçkale; 3 tane kuzeyde, 5 tane batıda, 5 tane güneybatı da bulunan burçtan oluşmaktadır (Yılmazçelik 2014).

Tablo 1. İçkale'nin Gelişim Tablosu

M.Ö.3000 ve öncesinde; Fiskaya olarak adlandırılan kayalık tepede ilk yerleşim yeri olarak kabul edilen höyüğün meydana gelmesi	
M.Ö.3000-M.Ö.1260 Subarrular-Hurriler döneminde höyük çevresine kalenin inşa edilmesi	
Kalenin genişletilerek İçkale-Dışkale kavramının oluşması	
M.Ö.331-M.Ö.323 tarihlerinde Büyük İskender (Helenler) Döneminde; Günümüzde Gazi Caddesine denk gelen bölgenin surlarla kapatılarak alanın genişletilmesi (Hurrilerden sonra görülen gelişme)	
M.Ö.69-M.S.395 Romalılar Dönemi; Helenlerden gelen surların yıkılması ve batı surlarının oluşturulması (Günümüzdeki Dağkapı, Mardinkapı, Urfakapı aksı oluşumu)	

Eylül 1515- 1 Kasım 1922 Osmanlı döneminde; 1520 de Kanuni Sultan Süleyman padişah olmuştur ve Hüsrev Paşa'ya İçkale'nin genişletilmesini buyurmuştur. İçkale'ye 16 burçlu ve iki kapılı (saray ve küpeli kapıları) bir bölüm daha eklenerek kapladığı alan iki katına çıkarılmıştır

(Beysanoğlu 1999, sf:39-80'den özetlenmiştir).

4. İÇKALE MÜZE KOMPLEKSİ PROJESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Diyarbakır İl Valiliği, Büyükşehir Belediyesi ve ÇEKÜL Vakfı işbirliği ile Diyarbakır Surları ve İçkale'nin korunarak yaşama kazandırılması için 2000 yılında çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar ışığında İçkale'nin Rölöve-Restitüsyonu ve Restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Kültür ve Turizm alanı olarak kullanılması hedeflenen proje 2 etapta meydana gelmiştir. İlk etapta Artuklu Kemerı içerisinde bulunan yapı kompleksi yeniden işlev verilerek müzeye dönüştürülecek ve ikinci etapta kemer dışında kalan bölgedeki çarpık yerleşmeler, gecekondulaşmalar TOKİ işbirliği ile kaldırılacaktır. İçkale; Artuklu Kemerı ve içinde bulunan Saint George Kilisesi, Artuklu Saray Kalıntısı, Cezaevi Binası, Kolordu Binası, Adliye Binaları, Mahkeme Binası, Komutanlık Binası, Atatürk Müzesi, Cephanelik ve kemerin dışında kalan bölgede Hz. Süleyman Cami ve Sahabeler Türbesi ile yaklaşık 161 adet gecekondu yapısına sahipti (Soyukaya 2011, sf:17). Kültürel ve tarihi öneme sahip 9 yapıya yeniden işlev verilerek kente kazandırılmıştır. Gecekondulaşmaların kaldırılması ile alanda yeşil alan çalışması yapılmış ve park olarak hizmete sunulmuştur (Şekil 1,2).

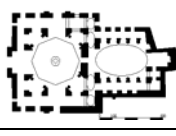
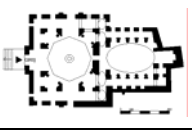

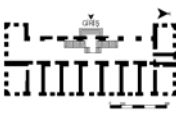
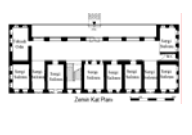

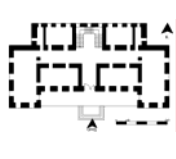
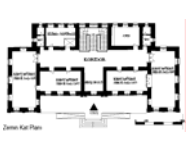

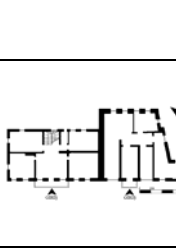

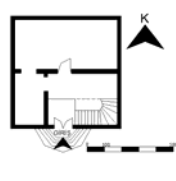

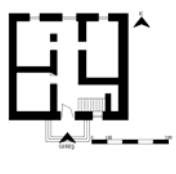

Şekil 1. İçkale gecekondu yapıları restorasyon öncesi ve sonrası durum (Google Earth 2015-2019)

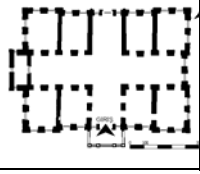

Şekil 2. Diyarbakır İçkale (<https://tr.climate data.org location 285>, 23.11.2017)

İçkale müze kompleksi içerisinde; eski cezaevi binası, Saint George kilisesi, jandarma istihbarat (süvari alay birliği) binası, karakol binası, Atatürk karargâh ve cephanelik binası, adliye A ve B binaları, komutanlık binası, Artuklu kemer yapısı ve Aslanlı çeşme ve Artuklu Sarayına ait arkeolojik kalıntı alanı bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo.2 İçkale Müze Kompleksi Yapıları (Diyarbakır KVKBKM, Dr.Mehmet Alper Arşivi)

Yapı Adı	Yapının Görseli	Tarih	Önceki Kullanımı	Rölöve Planı	Yeni İşlevi	Restorasyon Planı
Eski Cezaevi Binası		1876-1899	Cezaevi		Müze Eser Deposu ve Taş Laboratuvarı	
Saint George Kilisesi		3.-4. yüzyıl	Kilise		Sanat Galerisi	
Adliye-A Binası		1888-1891	Büyük Adliye Binası		Arkeoloji -1 Müzesi Teşhir Salonu	
Adliye-B Binası		1891-1893	Adliye Binası		Valilik Kabul Makamı	
Jandarma İstihbarat Binası		1887-1891	1- Süvari Alay Birliği 2- Jandarma İstihbarat Binası		Arkeoloji -2 Müzesi Teşhir Salonu	
Karakol Binası		1900-1907	Karakol Mahkeme binası		Müze İdare Binası	
Atatürk Komutanlık Binası		1917 öncesi ??	Atatürk Kumanda Birimi		Atatürk ve Etnografya Müzesi	
Cephanelik Binası		1900??	Cephanelik		Arkeoloji Müzesi İdare Binası	

Eski Kolordu Binası		1902	Kolordu Binası		Kafeterya	
---------------------	---	------	----------------	--	-----------	---

5. İÇKALE MÜZE KOMPLEKSİ'NİN RESTORASYON SONRASI DEĞERLENDİRİLMESİ

Kentler, içerisindeki toplumsal ve kültürel çevre ile bir bütün halindedir. Kültürel tarihe sahip yapılar buldukları dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik gereksinimini sağlamak amaçlı inşa edilmişlerdir. Tarihsel yapıların toplum yaşamı ve çevre ile iç içe olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Tarihi yapılara restorasyon çalışması yapılarak korunması varlıklarını sürdürebilmeleri açısından gereklidir. Restorasyonun koruma yöntemlerinden biri yeniden işlev vermektir. Tarihi yapılara yeniden işlev verilmesinde yapıya ve çevreye ait parametreler oluşturulmaktadır. Yeni işlev verilerek restorasyonu yapılan tarihi yapıların restorasyon sonrasındaki durumunun koruma açısından değerlendirildiği tez çalışmaları incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda yeni işlev verilen tarihi yapıların restorasyon sonrası değerlendirme kriterleri göz önünde bulundurularak çalışmamıza konu olan İçkale Müze Kompleksi nin restorasyon sonrası değerlendirilmesinin yapılması için birtakım değerlendirme kriterleri oluşturulmuştur. Bu durumda tarihi yapılardan oluşan yerleşke konumundaki İçkale Müze Kompleksinin restorasyon sonrası;

- Sosyokültürel Açından
- Yeniden İşlev Açısından
- Sürdürülebilirlik Açısından
- Kent Tarihi Açısından
- Enerji Etkinliği Açısından Değerlendirilmesi yapılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Müze Kompleksinin Restorasyon Sonrası Değerlendirilmesi

SOSYOKÜLTÜREL AÇIDAN KRİTERLER	E	H	K	AÇIKLAMA
Verilen işlev yapı ve çevresi için faydalı mı?	•			İçkale bölgesinin cazibesini yitiren tarihi dokusunun yeniden halkla buluşturulmasının hedeflendiği görülmektedir.
Verilen işlev kültürel yarar sağlamış mı?	•			Uzun yıllar yasaklı bölge konumunda olan bu bölgenin müze işleviyle halka açılması sonucunda halkın sosyokültürel yapısına ait mimari eserleri görme ve tanıma şansı doğmuştur.
Verilen işlev yerel halk için ekonomik yarar sağlamış mı?			•	Halka ekonomik yarar sağlayacak mahalli yemek, kente özgü el işlemleri, folklorik dokumalar gibi kent tarihini anlatan somut olmayan kültürel miras öğelerinin eksikliği bulunmaktadır.
Verilen işlev yakın çevre ile uyumlu mu?	•			Tarihi dokuya en az düzeyde müdahale edilerek yerel kimlik korunmuştur.
YENİ İŞLEV AÇISINDAN KRİTERLER				
Alanın mekân boyutları yeterli mi?			•	Birim fonksiyonlarına göre yeterlilik değişikliği göstermektedir.
Mekânlar arası ilişki kurulabilmiş mi?			•	Yönlendirme ve bilgilendirme eksikliği görülmektedir.
Özgün doku korunmuş mu?			•	Özgün dokuya minimum düzeyde müdahale edilmiştir.
Çağdaş ek tasarımına gidilmiş mi?		•		Çağdaş ek yoktur. Ziyaretçilerin kullanabileceği ortak ihtiyaç mekanı

				tasarlanmalıdır.
Engelli erişimi sağlanmış mı?	•			Müze kompleksi genelinde engelli erişimi sağlanmıştır.
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN KRİTERLER				
Yeni işlev tarih bilincinin sürdürülebilirliğini sağlamış mı?	•			Müze işlevi verilerek yapının tarihi birikimi insanlar ile paylaşılmaktadır.
Müze işlevi kullanım sürekliliğini sağlamış mı?			•	Müze ziyaretçileri müzeyi tekrar tekrar ziyaret etme gereği duymazlar. Bu nedenle bölgeye sürekli bir ziyaretçi akımının sağlanması için farklı alternatifler gerçekleştirilmelidir.
Yeni işlev ile çevresel sürdürülebilirlik sağlanmış mı?	•			Mevcut yapıyı yıkarak yenisini yapmak yerine restore etmek çevreye verilecek zararı en aza indirmektedir.
KENT TARİHİ AÇISINDAN KRİTERLER				
Yeni işlev ile kent tarihine katkıda bulunmuş mu?	•			Kentin Amida (Virantepe) Höyüğü üzerine kurulan ilk kalesinin bu bölgede bulunması ve kent hayatının bu alan etrafında gelişme göstermesi yapı alanının kent içindeki değerini arttırmaktadır.
Yeni işlev ile tarihsel farkındalık artırılmış mı?			•	Kentin geçmişinin ve bugünün parçası olan İçkale yerleşkesi, yeni nesiller için de kendi kimlik ve kültürlerini öğretebilecek en önemli mimari kültür miraslarımızdan birisidir. Yerleşke müze kompleksi işlevi sayesinde kullanıcılarının tarih bilincinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.
ENERJİ ETKİNLİĞİ AÇISINDAN KRİTERLER				
Geleneksel yapım tekniğine özgü yalıtım malzemeleri kullanılmış mı?		•		Koyunyünü, kenevir, selüloz gibi yalıtım malzemesi çeşidi kullanılması gerekmektedir.
Geleneksel yapılara uygun çatı sistemi uygulanmış mı?		•		2 kat bitümlü membran su yalıtımı kullanılmıştır. membran yalıtım malzemesinin yerine gevşek dolgu selüloz yalıtım malzemesi kullanıldığı takdirde çatı yüzeylerinin daha iyi hava alacak ve enerji kayıplarının azalacaktır.
Yapı elemanlarında enerji etkinliğine önem verilmiş mi?			•	Müze kompleksinin tüm yapı elemanlarında olmasa da kısmen önem verilmiştir.
E: Evet H: Hayır K: Kısmen				

SONUÇ

Tarihi özgün işlevini yitirmiş bir yapıya yeni bir işlev verilmeden önce, düşünülen yeni işlevin sağlıklı bir sonuca varması için yapının çok iyi tanınması gerekir. 1964 Venedik tüzüğü'nün 5.maddesine göre; "Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir." ibaresi kullanılmıştır. Yani iç mekan düzeni, tesisat düzeni, tefriş elemanları gibi yapıya müdahale gerektiren konularda özgün dokuya zararlı olup olmayacağı değerlendirilmelidir. Müze kompleksinde bulunan yapıların işlevlerinin değişmesi ve kullanıcı yoğunluklarının artmasına paralel olarak kompleks içerisinde bulunan yapılara yeni ihtiyaç mekanları eklenmiştir. Bu mekanlardan biri Jandarma İstihbarat Binasına tasarlanan ihtiyaç mekanıdır. İhtiyaç mekânının kapısı yapının özgün duvarına açılmıştır. Müdahale nedeniyle yapının özgün cephe dokusu bozulmuştur. Yine aynı şekilde

kompleks içerisinde bulunan yapılar içine tasarlanan ihtiyaç mekanları için yeni tesisat sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Herhangi bir tesisat sorunu hem yapıda nemlenme sorununun meydana gelmesine hem de sorunu onarmak için yapının zarar görmesine neden olmaktadır. Özgün yapı dokusunu bozmamak adına müze kompleksi içerisine ziyaretçilerin kullanacağı ortak bir ihtiyaç mekânının "Çağdaş Ek" ilkesi kapsamında ek bina olarak tasarımı sağlanabilir. Önerilen bu ek bina hizmeti ile özgün yapı dokusunun zarar görmesi ve malzeme ömrünün kısalması engellenmiş olur. Böylece yapının özgün dokusunun korunması da sağlanır. İçkale Müze Kompleksi içerisinde bulunan Arkeoloji müzesinin bir bölümü çocuk müzesi olarak kullanılmaktadır. Çocuklar ile yetişkin ziyaretçilerin bir arada kullandığı alan kullanılabilirlik açısından problem yaratmaktadır. Boyutları yeterli olmayan geçişlerden, mekânlar arası kurgu eksikliğinden dolayı çocuklar üzerinde hâkimiyet kurulması zorlaşmaktadır. Proje kapsamında eski cephanelik binası olan yapı, yeni işlev kapsamında çocuk müzesi olarak tasarlanmıştır. Fakat günümüz kullanımında arkeoloji müzesi idari binası olarak kullanılmaktadır. Çocuk müzesi projesinin tekrar özgün projedeki durumuna getirilmesi sağlarsa hem arkeoloji müzesi sağlıklı bir şekilde işlevini yerine getirebilir hem de çocuk ve yetişkin ziyaretçilerin ayrımı kolaylaştırılmış olur. İçkale Müze Kompleksinin meydana getirilmesi projesinde terk edilmiş alanın yeniden hayat kazanması sağlanmıştır. Bu nedenle proje sayesinde bölgedeki yerli halkın ekonomisi canlanmıştır. Turizmde cazibe ölçütü olarak yerli mahalli yemeklerin sunulması, bölgeye özgü el işi ve süslemelerin satılması, varsa yöresel kıyafetlerin ve folklorik ürünlerin satışının sağlanması gerekmektedir. İçkale Müze Kompleksinin bulunduğu alanda yeterli mahalli yemek mekanlarının olmadığı görülmüştür. Yine Diyarbakır'a özgü süslemeler ve sembolik ürünlerin iyi bir şekilde pazara çıkmadığı gözlenmiştir. Turistik bölgeye turist gelmesinin amacı o bölgenin kültürünü öğrenip gezi süresince o kültürü yaşamaktır. Belirtilen turizm etkinliklerinin eksik kaldığı görülmektedir.

Sürdürülebilirlik başka açıdan bakıldığında yeni işlev kazandırılmış olan mekanın tanımlanan işlevle uyumudur. Çünkü yapının sahip olduğu özgün işlev kullanımını kaybetse bile geleceğe ışık tutmak amacı ile devamlılığının sağlanması gerekir. Özgün işlevi kültürel, sosyal veya siyasi olaylara bağlı ise mevcut mekan o olayları hatırlatmalı ve yaşatmalıdır. Tarihi yapılara kendi işlevinden çok uzak bir işlev verildiği zaman sosyal sürdürülebilirlikte ortadan kalkmaktadır. Fakat müze işlevi verilerek yapının tarihi birikimi insanlar ile paylaşılmaktadır.

Yeni işlev verilirken dikkat edilmesi gereken husus yapının özgünlüğüne mümkün olduğunca az müdahale etmektir. Özgün işlevini yaşatabilmenin mümkün olmadığı tarihi yapılar hangi işlevi alırsa alsın iç müdahaleye maruz kalacaklardır. Günümüz ihtiyaçları doğrultusunda orijinalliği en çok koruyacak olan işlev olarak müze işlevi uygun görülmüştür. Müze yapısı olarak içerisinde sergileyeceği arkeolojik ve tarihi eserlerin de kültürel birikim taşınması sebebiyle yapının tarihi özgünlüğü ön plana çıkarılmıştır.

KAYNAKLAR

- Beysanoğlu, Ş.1999. Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi, Müzeşehir Yayınları, Sayfa: 39-80. İstanbul.
- Soyukaya, N. 2011. İçkale Projesi, Diyarbakır Kültür Envanteri Merkez Cilt 1,Diyarbakır Valiliği, Sayfa:17.Diyarbakır.
- Yılmazçelik, İ. 2014. 19. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Türk Tarih Kurumu, Sayfa:1-11, 43, 381-383. Ankara.

Not: Bu çalışma; Dilan KAKDAŞ ATEŞ tarafından yazılan "DİYARBAKIR İÇKALE MÜZE KOMPLEKSİNİN RESTORASYON SONRASI KORUMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.